

**МАСОВИЯТ ТУРИЗЪМ И МОРАЛНИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ НА
СВРЪХКОНСУМАЦИЯТА: НАСИЛИЕ НАД ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ И
ЕТИЧНА ОТГОВОРНОСТ НА ТУРИСТИТЕ В УСЛОВИЯ НА КЛИМАТИЧНИ
ПРОМЕНИ**

НИКОЛАЙ Г.ТАНЧЕВ

Икономически университет, Варна

info@geya.eu

**MASSIVE TOURISM AND THE MORAL DIMENSIONS OF
OVERCONSUMPTION: VIOLENCE AGAINST NATURAL RESOURCES AND THE
ETHICAL RESPONSIBILITY OF TOURISTS IN THE LIGHT OF CLIMATE
CHANGES**

NIKOLAY G. TANCHEV

University of Economics - Varna

Abstract

The article presents the quest for green living, sustainable tourism and the fight against overconsumption. In recent decades, tourism has developed intensively, leading to massive consumption, exploitation and waste of natural resources. The article examines the moral aspects of overconsumption in tourism. All inclusive hotel accommodation is analysed as providing not only economic and social benefits but also as causing serious challenges to human ethics and environmental protection. The tourism industry leads to overconsumption, pollution of natural places, overuse of resources, disruption of ecosystems, depletion of water and energy resources and, indirectly, to climate change. In the light of the ecoempathy concept, these actions are interpreted as a form of violence against nature, provoking serious environmental and moral risks.

Keywords: overconsumption, tourism, natural resources, responsibility, practices, empathy

Въведение

През последните десетилетия туризмът се разви усилено, което доведе до масово потребление, експлоатация и разхищение на природните ресурси. В статията се разглеждат етичните и морални аспекти на свръхконсумацията в туризма. Проследяваме настаняването от тип „ол инклузив“, неговите икономически и социални ползи, а също

Етически изследвания (ISSN 2534-8434), бр. 8, кн. 2/2023

сериозните предизвикателства за опазването на околната среда. Туристическата индустрия води до свръхконсумация, замърсяване на природни места, прекомерна употреба на ресурси, нарушаване на екосистемите, изчерпване на водните и енергийните ресурси и косвено до изменение на климата. Тези действия се разглеждат като форма на насилие срещу природата, те са свързани с екологични и морални рискове.

Туризмът е един от най-динамично развиващите се сектори в световната икономика, който има значителни икономически ползи и създава възможности за културен обмен и социално развитие. Въпреки това съвременният масов туризъм може да представлява сериозно предизвикателство за устойчивото развитие на обществото. Този текст разглежда свръхконсумацията в туризма от гледна точка на етичните, законови и морални аспекти на потребителската консумация, проследява условия за настаняване при т.нар. масов туризъм, неговите различни икономически и социални ползи, както и негативните му последствия.

Вредните ефекти от свръхконсумацията в туризма се наблюдават най-често при настаняване „ол инклузив“. Този вид хотелско настаняване представлява практика, при която туристите закупуват всички свои хотелски услуги на една обща цена, включваща храни, напитки и развлечения. Този модел на туризъм често води до прекомерна консумация и пилеене на ресурси (храна, напитки, електрически ток, вода, консумативи) от гостите и туристическите организатори. Туристите често нямат отговорност за своята консумация, платили са за нея и съответно я възприемат като даденост, нормалност, дори когато е прекомерна. Една подобна свръхконсумация в туризма води до повече отпадъци, замърсяване на природни места, прекомерна употреба на водни и енергийни ресурси, разрушаване на екосистеми и така косвено влияе на климата. Неуместната и прекомерна потребителска консумация представлява форма на насилие над природата, като поражда сериозни обществени, екологични и етически проблеми в обществото. Свръхконсумацията в туризма налага изискването за една по-голяма, морална отговорност от страна на бизнеса, институциите, туристите и гражданските организации. Участниците в създаването на туристическия продукт следва да се ангажират с борба със свръхконсумацията и нарушенията на природната среда. Съвременното изменение в туризма налага развитието на отговорното хотелиерство (Дъбева, 2014: 65). През последните десетилетия се налага една нова категория туризъм, наречена устойчив

туризъм – такъв, който не вреди на околната среда и спомага за съхраняване на природата, на местните традиции и обичаи (Ракаджийска, 2015: 93). Според световните критерии той „отчита изцяло своите настоящи и бъдещи икономически, социални и екологични въздействия, отговаряйки на нуждите на посетителите, индустрията, околната среда и приемните общности“. Световната туристическа организация на Организацията на обединените нации прокламира да се използват оптимално екологичните ресурси. Устойчивият туризъм трябва да стъпва на устойчиви принципи, да поддържа основните екологични процеси и да помага за опазването на природното наследство и биоразнообразието. Така обществото в бъдеще все повече ще уважава социално-културната идентичност и местните природни условия на приемащите общности, ще съхранява тяхното вече изградено, живо културно наследство и традиционни ценности и ще допринася за межкултурно разбирателство и толерантност. По този начин се осигуряват жизнеспособни, дългосрочни икономически операции, справедливо разпределени социално-икономически ползи за всички заинтересовани страни (включително стабилна заетост и възможности за получаване на доходи и социални услуги за приемащите общности и облекчаване на бедността).

Друга проява на устойчивия туризъм е т.нар. креативен туризъм. Креативният туризъм е пътуване, насочено към автентично преживяване с активно участие в изкуствата, културното наследство и връзка с тези, които обитават и които създават живата култура (Терзийска, 2012: 15). Този вид туризъм създава условия за повишаване на моралната и екологичната отговорност в туризма, насърчава грижата за природните ресурси и подпомагането на уязвимите местни общности.

Предвижда се делът на туристическата индустрия да продължи да расте с бързи темпове. Това означава, че и всички отрицателни въздействия, причинени в резултат на туризма, също ще се засилват, освен ако не се приложат нови мерки. Тези мерки следва да са продиктувани от спешната необходимост условията за растеж в бранша да бъдат внимателно регулирани и управлявани, а негативните последици върху околната среда – смекчавани чрез иновативни практики, устойчиви политики, регулативни модели, прогресивна наука и образование.

Според най-големите организации за опазване на природното наследство и борба с изменението на климата съществуват редица принципи на устойчив туризъм. Става

въпрос преди всичко за организациите Световен фонд за природата (WWF) и Туристически концерн (ТС). Те са ангажирани да ограничават насилието над природата и разхищението на ресурсите. Опазването и устойчивото използване на ресурсите – природни, социални и културни, е от решаващо значение за опазването на биоразнообразието и има дългосрочен, екологичен, обществен и икономически смисъл.

Чрез намаляване на свръхпотреблението и отпадъците се избягват разходите за възстановяване на дългосрочните щети върху околната среда и се допринася за качеството на туризма и просперитета на местните общности. С поддържането и насърчаването на природното, социалното и културното разнообразие се подпомага дългосрочният устойчив туризъм и се създава база за тази индустрията на услугите.

Интегрирането на туризма в националната и местните рамки за стратегическо планиране спомага за адекватни оценки на въздействието му върху околната среда, за повишаването на неговата жизнеспособност и устойчивата употреба на туристическите ресурси. Чрез подкрепа на местните икономики се поддържа широк спектър от местни микроикономически дейности, отчита се ценността на околната среда, като едновременно с това се избягват значителните екологични щети.

Успехът за подобен устойчив модел трябва обаче да включва нагласите на местните общности, тяхната емпатия към природата в туристическата среда. Чрез консултиране на заинтересованите страни и обществеността се осъществява връзка между туристическата индустрия и местните общности, организациите и институциите за преодоляването на потенциални конфликти на интереси и за избягването на насилие срещу природната среда и местната идентичност. Обучението на зетия персонал, повишаването на компетенциите му за устойчиви практики, за интегрирането им в работния процес на всички нива подобряват качеството, екосъобразността и имиджа на туристическия продукт.

Маркетингът, който предоставя на туристите пълна и отговорна информация за него, допринася за осъзнаване на грижата и емпатията към природната, социалната и културната среда на туристическите зони, а също така повишава удовлетвореността на клиентите. По този начин с промяната на нагласите, се спомага за разрешаването на местни екологични предизвикателства и се създават дълготрайни ползи за дестинациите, индустрията и потребителите. Качество на един туристически продукт се оценява не

само от потребителите, но и от всички партньори (Рибов, 2004: 172). Затова мерките срещу свръхконсумацията в туризма са свързани с промяна на обществените нагласи и уважението към местните културни и екологични норми чрез една екоемпатия. Този нов културен подход предполага индивидуален и колективен модел за борба със свръхконсумацията в бранша.

Управлението на устойчив туристически бизнес налага изисквания, във връзка със съхраняването на природните ресурси и развитието на обществените представи чрез осъзнат, умерен подход към услуги и стоки. Търсят се ефективни пътища за осигуряване на стабилност и устойчивост на потреблението на бързо разваляеми продукти и за подобряване на цялата система по дистрибуционната верига за достигане на хранителната продукция до крайния потребител (Дойчинов, 2018: 88). Туристите и бизнесът следва да се ангажират с прогресивни практики за подкрепа на устойчивото развитие на дестинациите. Новите регулации, екосообразните практики, местните и държавните политики трябва да въвеждат тези институционални принципи, които са насочени към устойчивото управление на туристическите ресурси. Гражданската емпатия и образование играят важна роля в тази социокултурна трансформация за борбата със свръхконсумацията, климатичните промени и защитата на туристическата и околната среда.

Устойчивото управление и уважението към природата и местните общности се регулират също така от общи, глобално действащи правила и споразумения. Така се гарантира бъдещето на туризма чрез опазването на неговите ресурси и биоразнообразието за следващите поколения. Това определя един различен подход при предлагането на туристически стоки и услуги, при който в основата на икономическия продукт стои не задоволяването на клиентския егоцентризъм, а налагането на един общностен екоцентризъм.

Условия за ограничаване на насилието срещу природата и свръхконсумацията в туризма чрез международни правила, договори, съглашения, стратегии и политики

Съществуват множество международни конвенции и споразумения, които налагат подобна грижа за околната среда. Някои от най-важните и известни от тях включват:

- Конвенцията на Обединените нации за изменение на климата (UNFCCC), известна още като Конвенцията на Рио, има за цел да намали емисиите на парникови газове и да се справи с изменението на климата. Друг подобен стратегически документ е Протоколът от Киото към Конвенцията на ООН за изменение на климата, който установява конкретни ангажименти за намаляване на емисиите на парникови газове. Парижкото споразумение, прието през 2015 г. (в рамките на UNFCCC), е договореност за ограничаване на глобалното затопляне и насърчаване на устойчивото развитие, с ключов характер в борбата с климатичните промени и сериозно влияние за краткосрочната декарбонизация на водещите световни икономики, като задава на икономически развитите държави планове за постигане на въглеродна неутралност.

- Конвенцията за опазване на биологичното разнообразие (CBD) е насочена към опазване на биологичното разнообразие на Земята и устойчивото използване на биологични ресурси. В нея се казва: „Целите на настоящата Конвенция, както се определят в член 1, са опазването на биологичното разнообразие, устойчиво използване на неговите компоненти и споделяне на подходящите ползи, произтичащи от използването на генетичните ресурси, чрез сътрудничество между Договарящите страни и чрез уместни национални мерки.“

- Конвенцията за опазване на световните природни наследства на ООН (World Heritage Convention) подкрепя опазването на световно значими природни и културни обекти.

- Базелската конвенция се отнася до контрола на трансграничното премахване и управление на опасни отпадъци и има за цел да наложи повече условия за устойчиво управление на отпадъци чрез принципите на повторна употреба на ресурсите и кръгова икономика.

- Международната конвенция за предпазване на морската околна среда от замърсяване от кораби (MARPOL) има за цел да намали замърсяването на морската среда от дейността и транспорта на корабите.

- Конвенцията за опазване на Черно море от 30.10.1992 г. е международен договор, който има за цел опазване и устойчиво използване на акваторията и нейните природни ресурси. Договорът посочва различни аспекти в защитата на морската околна среда и управлението на Черно море. Важни разпоредби в нея включват различни

работещи мерки за защита на морската околна среда. Конвенцията насърчава прилагането на мерки за предотвратяване и смекчаване на замърсяването на морето и бреговите зони, а също така устойчивото управление на рибните ресурси в Черно море чрез определени ограничения и сътрудничество между държавите.

Международните конвенции посочват важността от сътрудничеството между прилежащите държави за постигане на оптимално управление и опазване на околната среда, мониторинг на сушата, акваторията, икономиката, обществените явления и научни изследвания на биоразнообразието, природните ресурси и климатичните промени. В България основните места за туризъм и негативни последици от него са концентрирани по крайбрежието на Черно море.

Национални норми за ограничаване на насилието срещу природата

Съществуват национални закони, ограничаващи свръхпотреблението на природни ресурси, деградацията на околната среда и замърсяването над наложените допустими норми.

Тези правила защитават обществения интерес и публичното благо и са свързани с основната отговорност на управниците да действат само в служба на публичния, а не на частния, корпоративния или политическия си интерес. Има и случаи, при които институции така изпълняват своите задължения, че явно престъпват основни идеали на обществената ни система в ущърб на справедливостта, прозрачността, честността и демокрацията. През годините на местно и национално ниво са създадени основни закони в Република България за опазване на околната среда, които в същото време са най-нарушавани, отчасти заради ненавременен институционален контрол, вкл. липса на преследване и наказуемост на нарушенията. Някои от тези законодателни актове са:

- Закон за чистотата на атмосферния въздух, който изисква адекватен контрол, отговорност за чистотата на въздуха и има сериозно значение за общото състояние на околната среда и за общественото здраве.
- Закон за защитените територии, който ограничава допускането на строежи в местните вододайни и лесозащитни пояси, а също така в обсега му се включват местата на биоразнообразие и защитени природни ресурси.

- Закон за водите, а също Закон за рибарството и аквакултурите, които ограничават условията за прекомерен улов, а също така изграждането на ненужни, неподходящи рибарски съоръжения като мостници и пристанища. Тези правни рамки спомагат за опазване на акваториите, биоресурсите и създават реални условия за развитие на т.нар. синя икономика.

- Закон за биологичното разнообразие.

- Закон за опазване на околната среда, включващ редица условия за опазване на природните ресурси, биоразнообразието и условията за ограничаване на климатичните промени.

- Законът за управлението при кризи, с предвидената от него превенция на свлачища, порои, наводнения, бедствия, и Законът за управление на отпадъците са предпоставка за една по-безопасна и благоустроена градска среда, условие за справяне с градските и нерегламентирани боклуци, особено в силния туристически сезон, както и за развитие на местната кръгова икономика.

- Закон за културното наследство, който налага опазване на местната идентичност, архитектурни паметници и автентична среда.

- Наредба № 11 за природните води за къпане, за стопанисването на минералните води, спомагаща за употребата на минералните чешми в районите като възобновяеми ресурси.

- Законът за отговорността на държавата и общините за вреди е важен закон, който налага на местните власти повече отговорност към околната среда и човешката дейност, в контекста на общото благоустройство и комуналните услуги. По този начин държавната, както и местната власт става отговорен длъжник на гражданите в контекста на общите политики за справедлив преход към устойчивост и обществена равнопоставеност.

Местни правила и поднормативни регулации

Местните поднормативни регулации ограничават на локален терен свръхконсумацията и насилието срещу природата. Това са местни планове, правилници на хотели, наредби за градско устройство, обществен ред и опазване на автентичната

градска среда. Подобна регулация е важна за отговорността към природните ресурси в туристическите места.

Различни локални правилници на места за настаняване, заведения за изхранване и други обекти за услуги в туризма могат да изискват ограничаването на разхищението на ресурси, свръхконсумацията и неуместните практики. В случая прогресивно се налагат модели за екоемпатия, които устойчиво насочват хората да действат според своите убеждения по съвест извън дома – по време на пътуване и туризъм. Туристите искат да са независими, но в същото време вярват, че преживяването им е контролирано (De Cross, 2020: 45). Насилието над природата може устойчиво да се ограничи, ако поведението на туристите е доброволно и лично мотивирано, породено от емпатия, а не от принуда.

Навременното налагане на принципите за устойчив туризъм на терен е ключово решение за справяне със съвременните проблеми на свръхконсумацията в сектора. То може да спомогне за ограничаването на разхищението – на храна, вода, ток, др.; да стимулира разделното събиране на отпадъците, да създаде условия за пестене и почистване, да влияе на депозитната система за отпадъци (опаковки, амбалаж и др.). Местата за настаняване основно се обслужват от персонал, който контролира и определя отношението към природните ресурси. Този човешки ресурс често е обект на съпричастност от страна на клиентите, защото е известно, че в сектора има и нископлатени, сезонни работници. Несигурният труд в сектора е най-голямата заплаха за колективното договаряне.

Широко разпространено е мнението, че туризмът е индустрия, която не замърсява околната среда и е път към бързо приобщаващо развитие (Jordhus-Lier, 2014:78–86). В тази среда и в общуването си с гостите местните общности имат ключова роля за разпространението на добрите практики за опазване на околната среда, ограничаването на насилието срещу природата и свръхконсумацията в туризма. Затова туристическите места трябва да преосмислят важноста на информационните си центрове като съществени посредници в развитието на туристическия бизнес и важен фактор за изграждането на положителен имидж на туристическото място чрез устойчиви екосъобразни практики.

В пазарната среда на туристическите услуги се намесва един важен участник в процеса – представителят на туристическите услуги и главен комуникатор с клиента: екскурзоводът. Той е медиатор, воден от принципите за неутралност, безпристрастност, хуманност. Екскурзоводът като културен медиатор е лице, отговорно да комуникира с две или повече културни среди. Той е социален (и морален) модел за туриста (Иванова, 2009: 40 – 42).

Съществуват и много условия, споразумения и инициативи на локално, регионално и трансгранично ниво, насочени към съхранение на природата и намаляване на негативните въздействия върху околната среда в туризма. В регионите на най-големите туристически бази са най-сериозните рискове за разхищение и свръхконсумация на природните ресурси. Тази ситуация провокира нова етика на човешка толерантност към биоразнообразието, емпатия спрямо нуждите на природните места, различен ментален подход към екологичния морал. Най-силни отрицателни последици от туризма са презастрояването, генерирането на отпадъчни води, твърди битови отпадъци, безотговорното хищническо използване на природните ресурси (Ракаджийска, 2015: 156). Основното условие за туристическия продукт са безусловно природните ресурси: климат, релеф, растителност, води, плаж, кал, слънце. Повечето от тези природни ресурси са невъзобновяеми и се изтощават, замърсяват се в процеса на използване от туризма. Неблагоприятни ефекти от постоянното увеличаване на броя на туристите са: триенето на повърхностите, отделянето на въглеродни емисии, вредните посегателства, отпадните води и замърсяванията (Марков, 2006: 78).

Въпреки дългогодишната история на България като туристическа дестинация, страната не може да се похвали с добро равнище на координация и партньорство между заинтересованите страни. Факт е прехвърлянето на отговорността и противопоставянето на фундаментални за развитието на туристическите дестинации управленчески въпроси като изработване на стратегии за туризма, управление на качеството на туристическия продукт, подготовка на кадри за туризма (Маринов, 2006: 135 – 152). От това следва, че предоставянето на мултидисциплинарен подход към актуалните въпроси за екосъобразността следва да предоставя ценни изследвания и анализи по темата. Темите за „туристическа устойчивост“ (tourism sustainability), „екологичен туризъм“ (ecotourism) и „управление на туризма“ (tourism management) често са свързани с

предизвикателствата на свръхконсумацията в туризма. Анализи на въпросите, свързани със свръхконсумацията в туризма, предоставят през последните десетилетия множество нови гледни точки, обосновават нови форми за настаняване, модели на обслужване в сектора, насочени към по-балансиран по отношение на въздействието си върху околната среда туристически продукт. Така се наложиха нови, различни места за настаняване и методи за обслужване и транспорт с едно етично, щадящо, екосъобразно отношение към околната среда. Алтернативното хотелиерство е антипод на масовото и стандартното, като същевременно техните собствени мениджъри и собственици показват ново, социално-отговорно и хуманно отношение към своята дейност и клиентите (Дъбева, 2014: 36). Това е настаняване с различен подход към природните ресурси, където рядко се допуска услуга от тип „ол инклузив“, а се предлагат повече местни, фермерски и биопродукти в специфична, автентична, хармонична атмосфера на по-засилена свързаност с природната среда, местните общности и регионалната идентичност.

Заклучение

В статията се подчертава неотложната необходимост от създаване на устойчиви модели и практики в туризма за намаляване на свръхконсумацията и на негативното въздействие върху природата и обществата. За да се постигне това, от съществено значение е да се насърчава отговорността и уважението към природата, ресурсите и местните общности. Анализират се утвърдени институционални политики и нови предприемачески стимули за насърчаване на устойчивия туризъм, подпомага се борбата със свръхконсумацията и замърсяването на околната среда. Представят се лидерски модели за съхранение на природните ресурси и подкрепа на екосъобразните практики в туризма. Засилването на личното отношение към проблемите на околната среда чрез екологична емпатия е важно средство за постигане на устойчиви решения и намаляване на разхищението на природни ресурси и свръхконсумацията в туризма.

Предоставя се обширен анализ на проблемите, свързани със свръхконсумацията в туризма и се предлагат конкретни решения, които могат да допринесат за един етичен, отговорен и устойчив туризъм. Тези съвместни усилия на всички участници в туристическия сектор и обществото като цяло имат за цел запазването на общите природни ресурси, ключови компетенции, публичните блага и ценностите чрез

подобряване на живота на местните общности, условията за съвременните туристи и бъдещите поколения. Днес ролята на бизнеса, институциите, гостите, неправителствените организации и тяхната социална отговорност могат да повишат отговорността чрез промяна на публичните нагласи, зачитане на местните културни и екологични норми, уважение към природните ресурси и подкрепа за устойчивите практики в туризма.

Иновативни институционални и бизнес стимули и правила следва да насърчават устойчивия туризъм и да намаляват негативните ефекти върху природата. Именно туристите и туристическите организатори играят важна роля в опазването на природата и борбата срещу свръхконсумацията в бранша, замърсяването на околната среда и климатичните промени. Затова тяхното съдействие, емпатия и лична отговорност са от съществено значение за устойчивостта на туризма и опазването на околната среда.

ЛИТЕРАТУРА

Алексиева, С. (2013). *Туризм и културното наследство*. С.: Нов Български университет.

Апостолов, Н. (2010). *Алтернативи за развитие на съвременния туризъм*. Варна: Наука и икономика

Дойчинов, Б. (2018). *Проблеми и тенденции при реализацията на бързо разваляеми стоки в туризма*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“.

Дъбева, Т. (2014). *Хотелиерство*. Варна: Изд. Икономически университет.

Дурович, А. (2012). *Организация туризма*. С. Петербург: Питер.

Иванова, Л. (2009). *Екскурзоводът като медиатор в глобалния свят на интеркултурното развитие*. Варна: Наука и икономика.

Маринов, С. (2006). *Маркетингово управление на конкурентноспособността на туристическите дестинации*. Варна: Наука и икономика.

Марков, И. (2008). *Туристически ресурси*. Велико Търново, Изд. Астарта.

Ракаджийска, С. (2015). *Туризм в условия на трансформация*. Варна: Наука и икономика.

Рибов, М. (2010). *Туристическа политика*. Пловдив: Тракия.

Рибов, М. (2004). *Стратегически избор в туризма*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“.

Терзийска, И. (2012). *Креативен туризъм*. С.: Нов Български университет.

De Cros, H. (2020). *Cultural Tourism*. London: Routledge.

Griffin, K. (2023). *Overtourism: Excesses, Discontents, and Measures in Travel and Tourism*. MBook .

Jordhus-Lier, D. (2014). *A Hospitable World*. Oslo: University of Oslo Department of Sociology and Human Geography.